

Juris Iljins: Nav labklājības bez ieguldījumiem izglītībā

6. augusts 2018 00:02

Juris Iljins

RTU eksperts universitāšu reitingos

Foto: LETA

Latvijas augstākās izglītības iestādes cenšas nostiprināt savas pozīcijas starptautiskajos augstskolu reitingos. Tas noteikti nav augstskolu pašmērķis, taču atrašanās tajos ir prestižs Latvijai un tās izglītības sistēmai, jo reitingi demonstrē, cik kvalitatīvas ir Latvijas augstākās izglītības iestādes un sistēma kopumā, cik mēs esam starptautiski konkurētspējīgi un kāda ir mūsu universitāšu reputācija.

Tomēr reitingi atklāj arī būtiskus trūkumus Latvijas augstākās izglītības un zinātnes politikā — augstskolu fragmentāciju un līdz ar to valsts finansējuma nelietderīgu izlietošanu, naudu ieguldot augstskolās, kurām lielai daļai nav zinātniskās un bieži vien pat studiju kapacitātes. Taču valsts sekmīgi var attīstīties tikai tad, ja tajā ir spēcīgas universitātes, kurās rodas zināšanas, ko var pārvērst produktos, tā veicinot tautsaimniecības attīstību. Uz to arī Latvijai ir jātiecas, stiprinot savas universitātes, kas ir iekļuvušas reitingos un var tajos uzrādīt augstākus rezultātus. Tad nodrošināts būs gan valsts un tās universitāšu prestižs, gan arī Latvija gūs praktisku labumu no zinātnieku devuma sabiedrībai.

Reitingi pārņem nozari

Kad šā gadsimta sākumā pasaules augstākās izglītības sistēmā tika ieviesti pirmie reitingi, nozarē valdīja ļoti liela skepse un pretestība pret tiem, jo augstskolas nebija pieradušas, ka tās salīdzina. Cieta Vācijas un Japānas universitātes, jo pēkšņi vairs nebija starp 50 labākajām pasaulē.

Nu jau labu laiku ir zudušas šaubas, vai reitingi pastāvēs un kādu lomu tie nākotnē ieņems. Tie nospiedoši pārņem nozari un tiek pieņemti kā starptautiska mēraukla universitātēm. Reitingu aģentūru gadskārtējie samiti pulcē ministrus, rektorus, uzņēmumu vadītājus no visas pasaules, un tieši tur tiek spriests, kā mainīt un pēc kādiem salīdzināmiem indikatoriem mērīt globālo augstākās izglītības un zinātnes telpu.

Reitingiem tiek pakārtota arī valstu augstākās izglītības politika. Piemēram, Francija, lai tās universitātes atrastos starp pasaules labākajām, konsolidē savas augstskolas, savukārt Vācija, Ķīna un Japāna šī paša iemesla dēļ augstākajā izglītībā iegulda milzu līdzekļus. Ir universitātes, kas Eiropas Savienības (ES) projektiem sadarbības partnerus izvēlas, balstoties uz reitingu datiem, un ir arī tādas, kas vairs nevēlas sadarboties ar reitingu sarakstos neesošām augstskolām.

Taču galvenokārt no reitingu datiem ietekmējas topošie studenti, izvēloties studiju vietu. It īpaši tie, kuri vēlas studēt aiz savas valsts robežām, jo kurš gan negrib mācīties kādā no 100 labākajām pasaules universitātēm? Tāpēc vadošo starptautisko reitingu mājaslapas tiek apmeklētas simtiem miljonu reižu.

Tāpat valda nerakstīts likums – jo augstāka vieta reitingā, jo iespējams prasīt lielāku studiju maksu. To sekmīgi izmanto universitātes Lielbritānijā, ASV, Austrālijā un citās valstīs. Piemēram, Esekssas Universitātē, kas ierindota ap 300. vietu pasaulē, studiju maksa ārzemju studentiem gadā ir ap 20 000 EUR, savukārt Maiami Universitātē, kas atrodas starp 200 labākajām, studiju maksa gadā ir ap 65 000 EUR. Pareizinošs šo summu ar, teiksim, 1000 – 2000 ārzemju studentiem un ar visu studiju periodu (2 – 4 gadi), kas atkarīgs no studiju līmeņa un programmas, var iegūt iespaidīgas summas. Secinājums — reitingu pozīciju kāpumi un kritumi nozīmē lielus ienākumus vai tieši otrādi — zaudējumus.

Patlaban pasaulē ir vairāk nekā 20 starptautisku reitingu, kā arī neskaitāmi nacionāli un vēl vairāki reitingu atzari konkrētās jomās. Pirmais reitings Academic Ranking of World Universities jeb tā dēvētais Šanhajas reitings, kurā iekļautas 800 labākās pasaules universitātes, tika publicēts 2003. gadā. Šis tāpat kā "Times Higher Education World University Rankings" un "QS World University Rankings", kuros abos sarindotas pasaulē labākās 1000 universitātes, arī patlaban ir viens no vadošajiem, ietekmīgākajiem un prestižākajiem. Latvijas Banka, veidojot ziņojumu par Latvijas izglītības sistēmu, arī izmanto tieši šos reitingus.

Protams, ir arī specializēti reitingi, piemēram, Eiropā tiek izmantots "U-Multirank" — daudzdimensionāls rīks, kas tika radīts ar lielu Eiropas Savienības (ES) fondu atbalstu, lai salīdzinātu augstskolas un dotu iespēju studentiem izvēlēties interesēm atbilstošāko. Savukārt "UI GreenMetric" specializēties pasaules zaļāko universitāšu noteikšanā, bet "Webometrics Ranking of World Universities" specializējas, nosakot apmeklētākās un informācijas ietilpīgākās universitāšu mājaslapas, toties "The CWTS Leiden Ranking" specializējas zinātnes ekselencē.

Tartu — priekšā visām Baltijas universitātēm

Jau minētajos trīs vadošajos reitingos, kuriem ir vislielākā nozīme un ietekme un kuri izpelnās vērā ņemamu mediju uzmanību, ir ļoti grūti iekļūt sīvās konkurences dēļ. Latvija atkarībā no reitinga specifikas topa reitingos ir pārstāvēta ar divām vai trim universitātēm, taču mūsu universitātes atpaliek no Baltijas «kolēģēm», nemaz nerunājot par Ziemeļvalstu, Polijas, Vācijas un citu ES valstu augstskolām. Lielākā daļa Latvijas augstskolu neiztur pat minimālo kritēriju kopumu, lai vispār tiktu izvērtētas starptautiskajiem reitingiem.

Šobrīd "QS World University Rankings" no iekļuvušajām Latvijas universitātēm labākā pozīcija ir Rīgas Tehniskajai universitātei (RTU), kas ieņem 751. – 800. vietu. Latvijas Universitāte (LU) ierindojusies 801. – 1000. vietā, un šogad pirmoreiz šajā reitingā iekļauta arī Rīgas Stradiņa universitāte (RSU), kas arī ierindota 801. – 1000. vietā. Savukārt "Times Higher Education World University" reitingā ir iekļuvušas tikai RTU un LU, ierindojoties 801. – 1000. vietā.

No Lietuvas "QS World University Rankings" ir iekļuvušas četras universitātes: Viļņas Universitāte (488. vieta), Viļņas Ģedemina Tehniskā universitāte (581. – 590. vieta), Kauņas Tehniskā universitāte (751. – 800. vieta) un Vītauta Dižā universitāte (801. – 1000. vieta). Savukārt "Times Higher Education" reitingā no Lietuvas ir iekļuvusi Viļņas Universitāte (601. – 800. vieta) un Kauņas Tehnoloģiju universitāte (1000+ vieta).

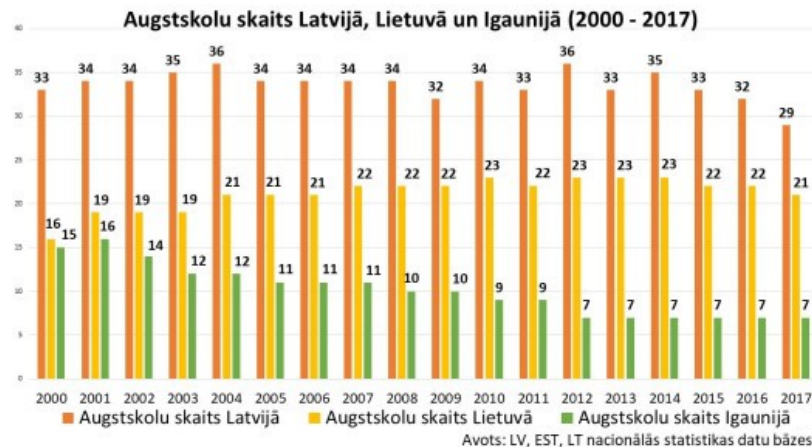
No Igaunijas "QS World University Rankings" ir iekļuvusi Tartu Universitāte (321. vieta), izvirzoties priekšgalā visām Baltijas universitātēm, kā arī Tallinas Tehnoloģiju universitāte (601. – 650. vieta) un Tallinas Universitāte (801. – 1000. vieta). Savukārt "Times Higher Education" reitingā no Igaunijas ir Tartu Universitāte (301. – 350. vieta) un Tallinas Tehnoloģiju universitāte (601. – 800. vieta).

Šanhajas reitingā no Baltijas valstīm ir iekļuvusi tikai Tartu Universitāte, ierindojoties 301. – 400. vietā. Šis reitings neņem vērā studijas, reputāciju un citus rādītājus, bet balstās uz kvantitatīviem zinātniskajiem rādītājiem, piemēram, publikāciju kopskaitu, publikāciju ar starptautiskiem līdzautoriem skaitu u.tml., un tajā labus rādītājus sasniedz universitātes ar lielāku pētnieku skaitu. Piemēram, viens no kritērijiem ir Nobela prēmijas laureāti, kuri absolvējuši universitāti vai tajā strādā. Līdz ar to, kamēr nebūs nopietnu investīciju Latvijas zinātnē, pētnieku skaita pieauguma un tam sekojošu zinātnes kvalitātes uzlabojumu, šis reitings mums paliks nesasniedzams.

Stiprināt augstākās izglītības flagmaņus

Lai Latvija varētu sacensties ar kaimiņiem, nepietiks tikai ar pašu universitāšu centieniem. Politiski ir jāatrisina divas galvenās problēmas — jānovērš augstākās izglītības fragmentācija un finansējums augstākajai izglītībai un zinātnei jāpiešķir mērķtiecīgi, izvērtējot augstskolu sniegumu.

Latvijas augstākās izglītības sistēma ir sadrumstalota (skatīt grafiku "Augstskolu skaits Latvijā, Lietuvā un Igaunijā") un, finansējot daudzās augstskolas, no kurām daļa ir neefektīva, nauda tiek izšķērdēta, jo nespējam sasniegt ekselenci.

Lai valsts attīstītos, universitātes ir jāveido par ekselences centriem, kuros tiek radītas jaunas zināšanas un veidota sinerģija starp universitātēm un biznesu, lai, savukārt, radītu inovācijas un augstas pievienotās vērtības produktus. Mums diemžēl nav privātā kapitāla, kas ieguldītu šādu centru izveidē, tāpēc rūpes par to paliek uz valdības pleciem.

Latvijā ir jāveido sistemātiska vadošo universitāšu attīstības politika, un lēmumi par to, kuras universitātes ir racionāli attīstīt par ekselences centriem, ir jābalsta to darbības rezultātos, jau esošajā kapacitātē un nākotnes potenciālā, nevis iekšpolitiskajos iemeslos. Valsts līmenī ir skaidri jānošķir, kuras universitātes Latvijā ir augstākās izglītības sistēmas flagmaņi, un tajās arī jāinvestē galvenie resursi, jo Latvijas augstākās izglītības sistēmas spēks ir tieši tik liels, cik spēcīga ir labākā no universitātēm. Politiski gan uzsver augstskolu sociālo lomu, taču tā, kaut svarīga, nav augstskolu pamatfunkcija.

Reitingi mums dod ieskatu, kuras Latvijas universitātes ir konkurētspējīgas, lai tajās investētu, un patlaban perspektīvas kļūst par pasaules līmeņa universitātēm ir RTU, LU un RSU. Tieši tajās būtu jāiegulda vislielākie resursi, lai sasniegtu vairākkārt piesaukto ekselenci. Šie ir politiski jautājumi, bez kuru risināšanas pasaules līmeņa izcilība Latvijas universitātēs nav iespējama.

Lai finansējumu ieguldītu lietderīgi, Saeima varētu pieņemt īpašus likumus RTU un LU, tā stiprinot abas universitātes kā Latvijas attīstības stūrakmeņus. Šāda prakse ir Igaunijā, kur ir īpašs Tartu Universitātes likums un Tallinas Tehnoloģiju universitātes likums.

Latvija atpaliek

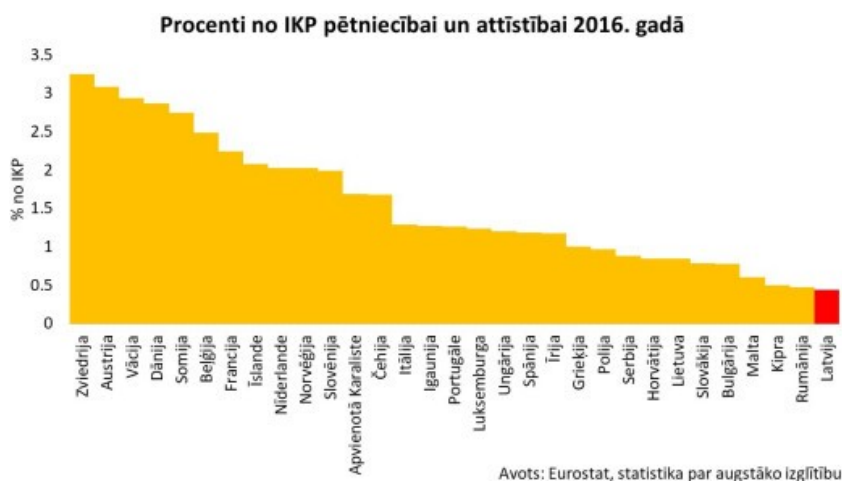
"Times Higher Education" dati rāda, ka universitātēm, kuras reitingā atrodas zemāk par 200. vietu, pastāv tieša korelācija starp finansējumu un universitātes vietu reitingā — jo vairāk universitātei naudas, jo labāki rezultāti. Toties starp labākajām 200 universitātēm šādas korelācijas nav, jo nauda vairs nav noteicošais faktors rezultāta sasniegšanai. Patiesi — kura augstskola — Hārvarda, Oksforda vai Masačūsetsas Tehnoloģiju institūts (MIT) — ir labāka? Visām trim ir milzu budžeti, izcila zinātne, lieliska reputācija un simtos miljonos eiro mērāmi projekti. Toties, lai paceltos līdz TOP 200, finansējumam ir milzīga nozīme, protams, pieņemot, ka nauda tiek efektīvi izlietota.

Izcilai universitātei ir jāspēj atļauties nolīgt ārvalstu profesorus un pētniekus, piesaistīt un finansēt spējīgus doktorantus, maksāt lektoriem un docētājiem pienācīgu atalgojumu, prasot par to attiecīgus rezultātus, kā arī izmantot jaunāko zinātnisko aprīkojumu.

Latvijas labākajām universitātēm ir jābūt nacionāli un starptautiski ietekmīgām, tām jāspēj sadarboties ar pasaules līmeņa uzņēmumiem, piemēram, "Toyota", "Samsung", "Abbott". Šādas universitātes Latvijā piesaistītu miljoniem vērtus līgumdarbus un tiem sekojošas zināšanas un kontaktus, ko spētu nodot tālāk studējošajiem, jo tas ir vitāli svarīgi Latvijas ekonomikas izaugsmei. Piemēram, MIT absolventi ir šobrīd ir nodibinājuši ap 30 200 aktīvu kompāniju, gadā ienākumos gūstot gandrīz 2 triljonus ASV dolāru. Aptuveni 90% no šiem ienākumiem tiek gūti ASV reģistrētās kompānijās. Šī summa veidotu 10. lielāko ekonomiku pasaulē, pārspējot Kanādas IKP. Uzskatu, ka šis piemērs demonstrē vienas izcilas tehnoloģiju universitātes pienesumu valsts ekonomikai.

Nav nevienas bagātas un attīstītas valsts, kas pārticību būtu sasniegusi bez nopietniem ieguldījumiem augstākajā izglītībā un zinātnē. Priekšstatu par Latvijas augstskolu finansējuma apjomu sniedz salīdzinājums ar kaimiņvalsts augstskolām. Piemēram, Tartu Universitātes gada budžets ir ap 142,6 miljoniem EUR, Tallinas Tehnoloģiju universitātes — nepilni 93 miljoni EUR, savukārt LU budžets ir ap 65,5 miljoniem EUR un RTU budžets — ap 49,3 miljoniem EUR.

Latvijas zinātnes mazo finansējumu apliecina arī infografika, kurā redzams, ka Latvija starp ES valstīm ir pēdējā vietā, skatoties pēc tā, cik procentu no IKP valsts atvēl pētniecībai un attīstībai. Tas, visticamāk, ir saistāms ar faktu, ka Latvija vienīgā no Baltijas valstīm ir palikusi mazāk attīstīto ES valstu grupā.

Pasaules labākās universitātes darbojas pārvaldības sistēmās, kur ļoti mērķtiecīgi mēra to sniegumu, salīdzina ar citiem, izvirza stratēģiskās attīstības mērķus. Salīdzinot Latvijas augstākās izglītības un zinātnes sistēmas pārvaldību ar to, kā attīstību plāno un kādus kvalitātes kritērijus izvēlas kolēģi Dānijā, ASV, Lielbritānijā un citās valstīs, mūsu plānošanas, finansēšanas un izpratnes līmenis ir ļoti zems. Patlaban mēs ne tuvu nemazinām plaisu starp mūsu universitātēm un labākajām universitātēm pasaulē vai mums kaimiņos. Mēs atpaliekam. Un, ja turpināsim šādu atpalcības politiku un neveiksim straujas, asas un revolucionāras pārmaiņas augstākajā izglītībā un zinātnē, tad ne tikai nepadēsim Rietumu universitātes, bet turpināsim atpalikt arvien vairāk un vairāk.

Adrese: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/juris-iljins-nav-labklajibas-bez-ieguldijumiem-izglitiba.d?id=50263311>